

Programok hálójában

Beszélgetés az Arany János Szakiskolai Program, a Szakiskolai Fejlesztési Program és a Dobbantó párhuzamos jelenlétéről

A szolnoki önkormányzat egyszerre két hátrányos helyzetű tanulók segítségét szolgáló programot – a Halmozottan Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Szakiskolai Programját és a Dobbantó programot – is támogatott. A két program sajátosságairól, különbözőségeiről és kapcsolódásairól Kállai Mária alpolgármesterrel és Szabó Róza művelődési irodavezetővel beszélgettünk.

Miért tartotta fontosnak Szolnok Város Önkormányzata, hogy támogassa ezt a két, sok vonatkozásban azonos, de számos ponton eltérő célokat követő programot?

Kállai Mária: Egy önkormányzati fenntartónak minden olyan törekvést támogatnia kell, amely valamilyen eszközzel enyhíteni kívánja a társadalmi egyenlőtlenségeket. Mindkét program a hátrányban lévők felzárkózását szolgálja, bár az Arany János Szakiskolai Program azokat a tanulókat célozza meg, akik bizonyos értelemben már sokat leküzdöttek a hátrányaikból. Elvégezték az általános iskola nyolcadik évfolyamát, jelentkeztek egy szakiskola 9. évfolyamára, van elképzelésük az életpályájukról. Ezzel szemben a Dobbantó a leghátrányosabb, az iskolai kudarcok következtében az iskolarendszerből leszakadt, tudásbeli, de még inkább szocializációs hátrányokkal küzdő fiatalokat kívánja visszajuttatni az iskolarendszerbe, esélyt akar adni arra, hogy piacképesé váljanak a munka világában. A két program alapvető különbsége a célcsoportokban van. Az Arany János Szakiskolai Program tanulóinak azért van támogatásra szükségük, hogy megerősödjenek a tanulási motivációik, hogy valóban elérjék a kitűzött céljaikat, ezzel szemben a Dobbantó a peremlétben, a margón lévő fiatalok számára született, azokat segíti, akik esetében a hátrány már-már lehetetlenné teszi a társadalmi integrációt, akik nemritkán hajléktalanok, akiket képletesen és valóságosan is a pincékből, az egérlyukakból kell összeszedni. Ez utóbbi a Dobbantó legnagyobb értéke, hiszen az iskolarendszer keretei között, speciális módszerekkel próbálja a fiatalokat segíteni abban, hogy a meglehetősen nagy hátrányaikat valahogy ledolgozzák, hogy képesek legyenek felzárkózni. Az Arany János Szakiskolai Program ezt a küldetést nem vállalja, mert a programhoz kapcsolódás konzolidáltabb világot tételez fel, ez azonban mésem jelenti azt, hogy ne történne felzárkóztatás, ne lenne egyénre szabott fejlesztés.

Szabó Róza: Valójában van egy harmadik program, a Szakiskolai Felzárkóztató Program, amelyik az Arany Jánostól és a Dobbantótól is eltérő célcsoportot támogat, s némileg más módszerrel próbálja segíteni a lemorzsolódókat, vagy a leszakadás veszélyeinek kitétt gyerekeket. A három program más-más célokat szolgál, miközben vannak érintkezési pontjaik. Az Arany János Szakiskolai Programba kerülők esetében már megtörtént a beiskolázás, mivel rendelkeznek eredményes általános iskolai végzettséggel. Miután a bekerülés egyik

fő kritériuma a halmozottan hátrányos helyzet, így ez alapvetően a szociális hátrányokat igyekszik kompenzálni. Ezzel a kompenzációval előzi meg az esetleges kudarcot, a lemorzsolódást, s próbálja segíteni azt, hogy a gyerek valamilyen szakmát szerezzen. A gyerek szakmát tanul az iskolában, az iskola szorosan együttműködik a kollégiummal, ahol mindennapjait tölti. A szocializációs hátrányok leküzdésének az alapvető színtere ebben az esetben a kollégium. A Szakmai Fejlesztési Program (SZFP) program nagyjából az Arany János és Dobbantó program között helyezkedik el. Itt ugyanis nem feltétel a befejezett általános iskolai végzettség. Szolnokon az egyéves SZFP program működik, itt a hetedik évfolyam elvégzése a bekerülés kritériuma. Tehát ezek a gyerekek is sokféle értelemben leszakadtak, kudarcokat megélték, de számukra mégis körvonalazódott egy határozott cél, a szakképzésbe kerülés, valamilyen szakma elsajátítása. Ezt egészíti ki a Dobbantó, amelyben nagyon heterogén összetételű a célcsoport. Van, aki négy-öt osztályt végzett, van, aki már elkezdett egy gimnáziumot vagy valamilyen szakképző iskolát. Éppen az a program lényege, hogy nincs markánsan meghatározott bemeneti követelmény. S nem is biztos, hogy a szociális hátrány áll a kudarcok, a kisodródás, a kallódás hátterében. Miután a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány (FSZK) indította, előtérbe kerül a sajátos nevelési igény, amelyet persze tágan kell értelmezni. Azaz ebbe a kategóriába nemcsak a fogyatékos fiatalok, hanem a személyiségfejlődésében bekövetkezett zavarok miatt tanulási kudarcot szenvedett fiatalok is beleértendők. Ez a program talán a legsokszínűbb, ez képes a leginkább befogadni a sokféle okból problematikus fiatalokat. A három program együtt teszi lehetővé a hátránykompenzáció rendszerének eredményes működését.

Kállai Mária: A legfrissebb PISA-felmérés adatai azt mutatják, hogy Magyarországon még mindig az átlagnál meghatározóbb, hogy a család hogyan él, milyenek az anyagi és a kulturális viszonyai, s az is egyértelmű, hogy a gyerek tudását, iskolai eredményességét még mindig erősebben határozzák meg a családi hatások, mint az iskolai erőfeszítések. Mindez aláhúzza azt, hogy a hátrányok kiegyenlítése terén javítani szükséges az iskola szerepét, speciális programokkal kell segíteni a hátrányban lévőket. S ez a három program a maga differenciált hatásaival együtt tud eleget tenni ennek a követelménynek.

Az oktatáspolitikusok jó része úgy vélekedik, hogy talán nem kellene három különböző hátránykompenzációs programot működtetni, „egyet kell csinálni, de hatékonyat” – szokták gyakorta mondani, ma különösen –, nem olyan gazdag az ország, hogy ennyi párhuzamosan futó programot működtessünk. Mi lehet az oka ennek a kételynek, mivel magyarázható, hogy van egyfajta fenntartás az oktatáspolitikában, tegyük hozzá a fenntartók egy részében, ezzel a differenciáltsággal szemben?

Kállai Mária: Egyrészt nem vagyok biztos abban, hogy idegenkedés lenne a programok differenciáltságával szemben, amennyiben mégis, akkor bizonyára nem egészen jók a programok, illetve a hátrányos helyzet súlyosságának kommunikációja. A fenntartók esetében nem érzékelem ezt, sőt éppen a Dobbantó kapcsán egy pozitív ráhangolódást látok. Több olyan önkormányzatot ismerek, amelyek fontosnak érzik ezt a programot, növelni kíván-

ják az ilyen osztályok számát. A Dobbantó csapat kommunikációjában hasznos lenne, ha tényekkel erősödne a program szükségességének indoklása, s az is fontos lenne, hogy a közoktatási törvénytervezetben szereplő Híd programhoz hozzá lehetne kapcsolni mindazt a tapasztalatot, amit a Dobbantó eddigi működése során összegyűjtöttek.

Szabó Róza: A Dobbantó esete jól példázza, hogy milyen nehéz legitimálni, költségvetési szempontból elfogadtatni egy civil kezdeményezést, s aztán beépíteni a rendszerbe. A Dobbantót Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány kezdeményezte, amelyhez az állam végül is adott forrásokat, s ez tette lehetővé az innovációt. Az Arany János Program ezzel szemben kifejezetten állami kezdeményezés. A civil kezdeményezések menedzselésének egyik fontos eleme az állami elfogadtatás, az innováció széles körű terjesztése, a fenntarthatósághoz szükséges finanszírozás megteremtése. Az Arany János programok ebből a szempontból kétségtelenül kedvezőbb helyzetben vannak, hiszen miután a kezdeményező az állam volt, a működtetés beépült a költségvetésbe. Hasonló a helyzet az SZFP-vel is, miután a költségvetési törvény, úgymond, szintén „ismeri”, tekintve, hogy az oktatási törvény 28–29. paragrafusa alapján szervezhetőek szakiskolai előkészítő csoportok. Látható, hogy amíg a Dobbantó nem válik költségvetési értelemben legitimé, addig a fenntartókon múlik, hogy indítanak-e majd ilyen osztályokat. Az állandó finanszírozási gondokkal küzdő fenntartók számára nem egyszerű kérdés a Dobbantó típusú innovációkról való döntés, hiszen ez a modell akkor hatékony pedagógiaiilag, ha kis létszámú csoportban működik. Ez viszont költséghatékonyság szempontjából nem rentábilis. Mi itt, Szolnokon, látva a program társadalmi fontosságát, a pénzügyi gondjaink ellenére úgy döntöttünk, hogy a Dobbantónak működnie kell, s nem gondoltuk azt, hogy milyen drága 16 fős csoportot ezekkel a feltételekkel működtetni, hiszen ugyanannyi normatívát kapunk erre is, mint egy 30 fős csoportra. A Dobbantó típusú programok létezéséhez szükség van egy olyan elkötelezett fenntartóra, mint itt Szolnokon.

Mindegyik programból eltelt tetemes idő, tehát van lehetőség az összehasonlításra. Egyrészt hogyan, milyen kritériumok mentén lehet összehasonlítani ezeket a programokat, másrészt hogyan látják, mennyire töltik be küldetésüket ezek a hátránykompenzáló programok?

Kállai Mária: Nagyon jól működik Szolnok megyében az Arany János Szakiskolai Program, miután nagyon komoly elkötelezettséggel dolgoznak a kollégiumaink pedagógusai. Külön örültem neki, hogy egy kiadványban leírták mindazt a tudást, hozzáteszem gyötrelmes, nehéz munkát, amit a program keretében végeztek és végeznek folyamatosan. Ez az egész Arany János Szakiskolai Program jól példázza azt, hogy elkötelezetten milyen komoly értékeket lehet adni a hátrányos helyzetű gyerekeknek. A jó gyakorlatokat, a munka összes tapasztalatát összefoglalták egy kötetben. A Dobbantó működéséből még nem telt el ennyi idő, nincsen mögötte annyi tapasztalat, nem tudott még egy-egy iskolában akkora kultúrát teremteni, hogy ilyen látható, megragadható eredményeket produkáljon. Az eddigi működés tapasztalataiból az azonban már nyilvánvaló, hogy a két program együtt tud működni, hogy egy térségben jól kiegészíti egymást. Ugyancsak így látom az SZFP és az Arany János Szakiskolai Program viszonyát. A Dobbantó kapcsán fontos elmondani, hogy

egy-egy ilyen civil innováció – egyébként ilyen volt korábban a MAG¹ projekt is – a benne részt vevő pedagógusokban egy új pedagógiai-módszertani kultúrát alapoz meg. Ezt egy-egy program értékelése kapcsán fontos kritériumként kell kezelni. Bármilyen legyen is egy ilyen program további sorsa, a pedagógusok körében kialakult kultúra számos elemében tovább viszi a programot. Ez szerencsés esetben egyfajta módszertani eszköztárrá, modellé áll össze. Számomra az a kérdés, hogy a jövőben, amikor elvben a módszerek, programok terjesztésének, terjedésének az egyik legfőbb módja a referenciaiskolák által történő piaci jellegű népszerűsítés, hogyan tudnak majd terjedni az olyan komplex kultúrákat is fejlesztő programok, mint a MAG vagy a Dobbantó. Jó magyar szokás, hogy egy-egy olyan projekt, amelyhez meghatározott időre van forrás, nagyon komoly eredményeket halmoz fel abban a néhány intézményben, amely elnyerte a támogatást. Utána teljesen esetleges, hogy az adott intézményekben mi történik a projekt nyomán létrejött kultúrával. Az innovációknak ez a legfontosabb eleme. Hiszen mit ér különben egy fejlesztés, ha utána rövid idővel már nem találni a nyomait sem. Külön probléma, hogy végképp nem megoldott a fejlesztő intézmény szélesebb körű kisugárzása, a programok terjesztése. Nem tudtuk mindmáig megoldani a fejlesztések rendszerszintű disszeminációját. Talán az államilag támogatott programok esetében születő innovációk terjesztése valamivel jobban megoldott. Ezért is aggódom a Dobbantó fejlesztési eredményeinek további sorsa miatt. Pedig az első év tapasztalatai alapján – nemcsak nálunk, hanem országosan is – ígéretesek az eredmények, akár a beiskolázási, akár a tanulók megtartására, akár pedig a továbbtanulásra vonatkozó adatokat nézzük. Egyébként ma még nem lehet igazi összehasonlításokat tenni az Arany János Szakiskolai Program és a Dobbantó között, mert az előbbi esetében az elmúlt időszakban komoly eredményességi indikátorokat dolgoztak ki, a Dobbantóban pedig ilyenek mentén még nem vizsgálhatóak az eredmények.

Az imént Kállai Mária egy nagyon fontos eredményességi kritériumot említett, nevezetesen azt, hogy ezeknek a programoknak az is fontos értéke, eredménye, hogy általuk egy új pedagógiai kultúra jelenik meg az innováció terepéül szolgáló intézményekben. Hogyan látják: a program ideje alatt átmege-e valami ebből az új kultúrából, szemléletből a programokban közvetlenül részt vevő pedagógusokon túl a testültekbe, pedagógusközösségekbe? Változik-e szélesebb körben valami ezeken az intézményi terepeken?

Kállai Mária: Ez erőteljesen függ az intézmény vezetőjétől.

Szabó Róza: És nagyon függ az iskola kialakult kultúrájától, légkörétől. Ebben a tekintetben egy más szerepkörből is tudom szemlélni a Dobbantót. Kecskeméten, ahol mentorként dolgozom, végeztünk különböző szinteken egy igény és elégedettségmérést, a diákokkal, a teammal, a nagy tantestülettel, a szülőkkel. Kecskeméten a Dobbantó program meglehetősen távol van a tantestülettől, korántsem csak és elsősorban fizikai értelemben, hanem szellemileg, mentalitásbelileg is. Ez persze nemcsak Kecskeméten van így, hanem az országban nagyon sok iskolában. Amíg a Dobbantóban közvetlenül részt vevő emberek megszál-

¹ Megelőzés Alkalmazkodás Gondoskodás című, az Országos Közoktatási Intézet által irányított korábbi projekt

lattan kezdenek foglalkozni a sajátos nevelési igényű, a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyerekekkel, meg a célcsoportba tartozó más problémákkal küzdőkkel, addig az iskola egészét kevéssé érinti meg ez a probléma. A szakiskolák tantestületei meg lehetőségen nehezen birkóznak meg az egyre jobban rájuk nehezedő feltételrendszerrel. Még mindig előszeretettel szabadulnak meg a problémás diákoktól. Nagyon lassan ugyan, de a programok terepéül szolgáló intézményekben néhány kívülálló pedagógus kezdi érteni a programok lényegét. A kecskeméti mérésben egy hatfokozatú skálán 5,6 pontot kapott az egyetértés azzal a kijelentéssel, hogy szükség lenne olyan emberekre, akik értenek a sajátos nevelési igényű tanulókkal való foglalkozáshoz, s egyszersmind vállalják is ezt a tevékenységet. A nevelőtestület tagjainak erre a feladatra való hajlandósága már csak 4,3-as átlagot kapott. A tavalyi mérésben ennél rosszabbak voltak az eredmények, ami azt jelzi, hogy nagyon lassan változnak az ezzel kapcsolatos beállítódások.

Az Arany János Szakiskolai Programban könnyebben azonosulnak a tanárok az új kultúrával, pedagógiai szemlélettel?

Kállai Mária: Ott is nehezen indult a szemléletváltás. Mesélték a kollégák, hogy amikor a kollégista gyerekeknél voltak családlátogatáson, megdöbbenek azon, hogy családok milyen iszonyatos körülmények között élnek. De ez a megdöbbentő élmény egyszersmind erőt adott ahhoz, hogy a kollégiumi nevelőmunkában mindent megtegyenek azokért a gyerekekért, akik ilyen nehéz helyzetből indultak. Az ilyen helyzetek előtt egyik hátránykompenzáló programban sem nagyon térhetnek ki a pedagógusok, mivel a társadalmi problémák súlyosbodása következtében egyre jobban nő azoknak a tanulóknak az aránya, akik valamilyen szempontból hátrányba kerülnek, akiknek a tanulási, még inkább szocializációs problémáit az iskolában kell kezelni. S ma egyre inkább olyan családokkal is kapcsolatot kell tartania a pedagógusnak, akik érdektelenek, akiknek az életvezetése valójában megkérdőjelezi, hogy alkalmasak-e a szülőszerepre. Valamikor tárt karokkal várták családlátogatásra a pedagógust, s ma jó néhány család mereven elzárkózik, mint ahogyan jó néhány család esetében nem kis erő és bátorság kell ahhoz, hogy a pedagógus belépjen a házukba. Mindegyik programban vannak olyan gyerekek, akik az iskolai, kollégiumi közösségben rejtőzködnek, nem beszélnek a meglehetősen rossz otthoni körülményeiről. A programok egyik fontos vonása, hogy mindegyik arra készíti a pedagógusokat, hogy nézzenek szembe a valósággal, azokkal a problémákkal, amelyet a hátrányos helyzetű gyerekek bevisznek az iskolába.

Szabó Róza: Az Arany János Szakiskolai Program és a Dobbantó között jelentős különbség, hogy az Arany Jánosnak része a körülmények javítása. Van például egy nulladik évfolyam, az oktatásszervezésben is könnyítés van, s a pedagógus többletbért kap azért, hogy egy ilyen nehéz csoportban vállalja a pedagógiai munkát. A gyerekek ösztöndíjat kapnak, s a programban költségvetési pénz van nagyon sok tevékenységre, kirándulásra, például számos külföldi utazáson vehetnek részt a gyerekek, sok pénz van kulturális programokra. Az Arany János Szakiskolai Programnak – az állami elismertség okán – jobb a feltételei, mint a Dobbantónak, vagy mint az SZFP-nek. Ezzel is magyarázható, hogy az Arany Jánosban dolgozó kollégákkal szemben nagyobb – de a gyerekek között méginkább megnyilvánuló –

irigység. Sokszor hallani a gyerekektől, hogy „én is tanulok, az én szüleim sem gazdagok, százezer forintot fizettek a szüleim, hogy legyen jogosítványom, az Arany Jánosos miért kaphatja meg ingyen”. A Dobbantóban ugyanakkor nagy pozitívum, hogy a felzárkóztatás, az egyéni fejlesztés körülményeire nagy hangsúly helyeződik, mindenekelőtt a kiscsoport nagy előny, s ehhez hasonlóan nagy érték az újszerű tanulási környezet, amire volt az iskoláknak forrása. Az SZFP osztályokban, egyáltalán a Dobbantót befogadó szakiskolákban meg e miatt nyilvánul meg irigység. A Dobbantóban tanító pedagógusok ugyanakkor azt nehezményezik, hogy ezért a munkáért ők nem kapnak több fizetést, szemben az Arany János Szakiskolai Programban tanító kollégáikkal.

Kállai Mária: Ezzel mélyen egyetérték!

Szabó Róza: Ugyanakkor óriási pozitívuma a Dobbantónak, hogy amennyiben a pedagógus programot fejleszt, leírja a program egészével vagy az egyes modulokkal kapcsolatos tapasztalatait, komoly pénzt kaphat. Tehát a reflektivitást erőteljesen preferálja a Dobbantó. Születtek olyan esettanulmányok, amelyben a pedagógus egy gyerekkel való foglalkozása kapcsán írja meg az egyéni fejlesztéssel kapcsolatos tapasztalatait. Számos olyan egyedi fejlesztő projektet írtak, s írnak folyamatosan a pedagógusok, amelyet ők kipróbáltak, amellyel kiegészítették a Dobbantó moduljait, s ezek megfelelő szerkesztés után elérhetőek a Dobbantó honlapján, bárki hasznosíthatja őket. Sok olyan projekt készült, amelyet a Dobbantón kívül is lehetne hasznosítani. Ez némiképp válasz arra a problémára, hogy mi lesz nálunk a pedagógiai innovációk fejlesztési eredményeinek a sorsa. Az, hogy csak alkotó tevékenységért, értékelésért, tapasztalat leírásért van többletpénz, ez a pedagógusok szemléletének, gondolkodásának formálása szempontjából óriási dolog. Ezek a pedagógus produktumok jelentik a legfőbb garanciáját annak, hogy, ha a Dobbantó közalapítványi finanszírozása véget ér, akkor is marad a pedagógusok gondolkodásában, szemléletében valami lényeges a program szemléletéből.

Szabó Róza iménti mondata kapcsán vetődik fel a kérdés: mi lesz a Dobbantó sorsa 2011 júniusa, a második Dobbantó tanév vége után? Fenn tudja-e, fenn akarja-e tartani Szolnok városa a Dobbantó programot?

Kállai Mária: A tartalma, a stratégiai célrendszere, a missziója mindenképpen fennmarad. A finanszírozhatóságról ebben az időpillanatban² nehéz bármit mondani. Nem lehet ma még látni, hogy a közoktatási törvény tervezetében szereplő Híd program nem váltja-e ki, nem teremtdik-e ott valamilyen kedvező finanszírozási lehetőség. Ritkán aggódom egy-egy jó kezdeményezés, program finanszírozhatósága miatt.

Ennyire gazdag város lenne Szolnok?

Kállai Mária: Nem, korántsem, csak a városban olyan magas értéket képviselt az oktatás, hogy a jó elképzeléseknek mindig meg lehetett teremteni a finanszírozási hátterét. Most azonban aggódom, mert nem látom, hogy a törvény módosítást követően hogyan változ-

² Az interjú 2010 december közepén készült.

nak a feltételek, milyen óraszám-beli, finanszírozási szerkezetbeli változások jelenthetnek béklyót. Mindezek ellenére ismétlem, a Dobbantóban rejlő szemlélet, az ebbe beleépült tudás, kultúra nem veszhet el.

Szabó Róza: Szükség van ilyen programokra, mindenekeelőtt azért, mert a társadalmi helyzet – erről az előzőekben sok szó esett – ezt egyre inkább szükségessé teszi. S amint utaltunk rá, több ilyen program is létezik, mi itt Szolnokon is többet működtetünk. Az oktatási törvény koncepciója az iskolarendszer több pontján is felajánl ilyen kompenzációs lehetőségeket, az óvoda-iskola átmenetnél is, az általános iskolából történő kilépés előtt is. A Híd programon belül is felkínál ilyen lehetőséget, a tervezet azt mondja, hogy amennyiben az általános iskola utolsó osztályának megisméltése vagy a szakiskolai felkészítése nem indokolt, akkor egy ilyen Híd programba kapcsolódhat be a gyerek. Úgy érzem, hogy a Híd program egyik alternatívája lehet a Dobbantó. Nagyon sok gyerek esetében hosszú távon szükség van egy olyan évre, amikor mindazt, amit nem tudott megoldani az általános iskola, rendbe lehet hozni speciális pedagógiai módszerekkel, s olyan tanulási környezettel, tanulásszervezéssel, amit kimunkáltak a Dobbantó készítői és az a sok pedagógus, aki két-három éven át ezzel foglalkozott.

Az interjút készítette:
Schüttler Tamás